

KRALJ KOLOMAN, KRALJ STJEPAN I HRVATSKA

Gyula Kristó

U jednom zadarskom izvoru koji je nastao oko 1105. nazivaju se kraljem i Koloman i njegov sin Stjepan: »Colomanno Ungariae, Dalmatiae et Chroatae almifico Regi vita et victoria. Stephano clarissimo regi nostro vita et victoria.«¹ I hrvatska i mađarska historiografija interpretirale su taj tekst tako da je kralj Koloman oko 1105 (dakle prilikom stjecanja Dalmacije i Hrvatske) povjerio svom sinu Stjepanu upravu nad Dalmacijom i Hrvatskom.² Međutim, navedeni odlomak svojom nedvosmislenošću potpuno isključuje takvu interpretaciju, jer se Koloman u tom zadarskom izvoru ne pojavljuje samo kao kralj Ugarske nego i Dalmacije i Hrvatske. S ovom se viješću potpuno podudara onaj, kod Mađara često — po mom mišljenju neosnovano — osporavani, događaj da se kralj Koloman na primorju okrunio za kralja države Trpimirovića (Dalmacije i Hrvatske). S druge strane, Zadranj su prema svjedočanstvu ovog izvora i Stjepana držali za svoga kralja (ali ne specijalno za kralja Dalmacije i Hrvatske). To se može objasniti samo na jedan način: Koloman je svoga sina Stjepana već prije 1105. okrunio za kralja. Tu kraljevsku titulu bez teritorijalne vlasti prenosi ovaj izvor riječima *rex noster*, izrazom koji točno odražava tadašnju situaciju.

Praksa da ugarski kralj još za života okruni kraljem sina kome je namijenio prijestol ne predstavlja usamljen slučaj u historiji Ugarske u doba Arpadovića. Odavno je poznato da je Andrija I godine 1057. okrunio za kralja svoga sina Salomona.³ Andrija je na taj način htio osigurati prijestol Salomonu nasuprot svom mlađem bratu Beli. Od kraja XII st. razvio se sistem, koji je funkcionirao više decenija, da mađarski kraljevi još za života proglašavaju svoga sina kraljem. Prvi u tom nizu bio je Bela III, koji je u prvoj polovini 1180-ih godina okrunio za kralja svoga sina Emerika.⁴ Otuda zadar-

¹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II, Zagrabiae 1904, 392.

² Vj. Klaić, O neupotrebljenom dosad prilogu za hrvatsku povjest na početku XII. stoljeća, *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* 1901, 2; Dane Gruber: Iz starije hrvatske povjesti, na i. mj. 1901, 79—81, i str. 79, bilj. 2; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 517; Györffy György, *Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata*, *Levéltári Közlemények* 1970, 227.

³ Emericus Szentpétery, *Scriptores rerum Hungaricarum* I, Budapestini 1937, 125, 352—353.

⁴ Smičiklas, n. dj. II, 19.

ski izvor predstavlja *jedino* vrelo gdje se sačuvao spomen na to da je Koloman još za života proglasio za kralja svoga sina Stjepana, a sam taj podatak organski se podudara sa sličnim postupcima ugarskih kraljeva iz 1057. i iz 1180-ih godina.

Bilo bi, međutim, pogrešno misliti da je krunidba kraljeva sina za kralja bila vezana s podjelom teritorijalne vlasti. Ova se eventualna pomisao ne može potkrijepiti ni analogijom. Salamon, koji je okrunjen za kralja 1057, nije od oca dobio dio zemlje u Ugarskoj; dukatom, koji je obuhvaćao jednu trećinu zemlje, nije upravljao Salamon, već Bela, mlađi brat Andrije I.⁵ Ni Emerik, proglašen za kralja u prvoj polovini 1180-ih godina, nije odmah dobio dio zemlje, nego je tek 1194, poslije hercegovanja biskupa Kalana, dobio na upravu Dalmaciju i Hrvatsku.⁶ *Nikakav* podatak ne upućuje na to da se Stjepan za života svog oca Kolomana nalazio na čelu Dalmacije i Hrvatske kao njegov suvladar. Čak i samu pretpostavku moramo odbaciti kao nereálnu. Poznato je da je Koloman baš oko 1105. lišio dostojanstva hercega svoga mlađeg brata Almoša zbog njegovih pretenzija na prijestolje i da ga je kasnije i oslijepio, tj. prema srednjovjekovnim normama učinio nesposobnim za vladanje. Kolomanova uporna i nepošteditna borba za jedinstvo zemlje *indirektan* je dokaz da Koloman za sve vrijeme svoje vladavine — pogotovu oko 1105. — nije vodio politiku dinastičkog komadanja zemlje, nego politiku ujedinjavanja i stvaranja jedinstva.⁷ Koloman je baš radi suzbijanja Almoševih pretenzija na prijestolje okrunio za kralja i Stjepana (i pribjegao osljepljivanju brata tek tada kada fakat Stjepanove krunidbe nije Almoša odvratilo od borbe za stjecanje krune), ali teritorijalnom vlašću ni Stjepan nije raspolagao. Stjepana, prema tome, treba brisati iz redova hrvatskih hercega iz kuće Arpadovića.

Poznato je da se prije Kolomanova stupanja na prijestolje (počevši od g. 1092) na čelu Hrvatske, zahvaljujući kralju Ladislavu kao kralj nalazio Almoš. Almoš je tokom godina koje je proveo u Hrvatskoj uspostavio vezu — protiv Kolomana, koji se oslanja na papu — sa carem Henrikom,⁸ i tu je njegov položaj mogao toliko ojačati da je Koloman samo u borbi koja je trajala decenijama mogao svladati brata. To je Kolomana moglo upozoriti da na čelo osvojenih zemalja ne valja postaviti nekoga od kraljevskog roda.⁹ Time se može objasniti što se na teritoriju države Trpimirovića posebna uprava, koja se uvela u doba Kolomana, nije oblikovala kao herceštvo, već kao *banovina* — sa starom tradicijom još iz avarskog doba — na čijem se čelu nije nalazio pri-

⁵ Szentpétery, n. dj. I, 354—355

⁶ Smičiklas, n. dj. II, 267. Kalan se kao herceg (duca) nalazio još i 1193. na čelu Dalmacije i Hrvatske; vidi Smičiklas, n. dj. II, 264.

⁷ Vidi Kristó Gyula, A XI. századi hercegség története Magyarországon, Budapest 1974, 108—124. Usp. i Makk Ferenc, Megjegyzések II. Béla történetéhez, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica XL, Szeged 1972, 32—33.

⁸ Marko Kostrenčić, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I, Zagrabiae 1967, 200; Albinus Franciscus Gombos, Catalogus fontium historiae Hungaricae III, Budapestini 1938, 2271—2272.

⁹ Marczali Henrik, Az Árpádok és Dalmácia, Értekezések a történeti tudományok köréből XVII tom, br. 5, Budapest 1898, 76.

padnik kraljevskog doma s velikom vlašću (ne kraljev sin određen za nasljednika prijestolja, odnosno Stjepan), nego takav privatni vlastelin koji po moći, utjecaju u to vrijeme i još tokom dugog niza decenija nije mogao da se takmiči sa Arpadovićima, pa ova praksa, unatoč podijeljenosti, nije mogla izazvati ozbiljnu opasnost odcjepljenja. Međutim, prenošenje tradicija banske uprave iz Hrvatske Trpimirovića na teritorij Dalmacije i Hrvatske pod vlašću Arpadovića predstavlja predmet posebne rasprave.¹⁰

¹⁰ S tim u vezi Kristó Gyula, A feudális széttagolódás Magyarországon (rukopis).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.